

lett hogy történjék, mikor az igazi magyar rhythmus mivolta (zenében és nyelvben egyaránt) még nem jutott a nemzetnek tiszta tudatára, még nem hatott át mindent, nem terjedt ki mindenre. Azt ugyanis erősen kell hangsúlyoznom, hogy valamely népnek első történeti és kulturális felleptekor korántsinesen az ő nyelvi és kulturális sajátosságai szervesen kifejlődve. Minden népnél nagyon, nagyon sokáig tartott, míg e sajátosságai általános „manier“-rá, azután hagyományyá, végre nemzeti ismertetőjellé váltak. Ezt bizonyítják a nagyrecsei és galamboki regös-énekekből idézett helyek a syncopált rhythmusra vonatkozólag, melyet csak újabb időben kezdtek tekintetbe venni.

Az idegen sajátosságok átalakításának és eltávolításának folyamata minden népnél igen lassú. A nép nagyon is conservatív, apáinak hagyományaihoz bizonyos tisztelettel ragaszkodik még akkor is, ha a hagyomány a nyelvnek és zenének későbbi állapotával ellentétben áll.

Kuhač Xav. Ferenc.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Negyedik közlemény.)

V. Afrikai faj.

Az afrikai faj, ide nem számítva a nuba-fulbe csoportot, mely a dravidarasszal van közelebbi viszonyban, két rasszból áll: a négerből és a busmannból; az egyenlítő körüli akkákat majd ide, majd amoda, majd pedig a dél-ázsiai negritokhoz számítják. A néger rassz megint két típust foglal magában: a szudánit vagy szorosabb értelemben vett négert s a bantut vagy kaffert.

1. A *szudáni néger*ek több különböző nyelvcsaládnak még az ősidőkben elszakadt töredékeiből képződött fajt alkotnak. A négerség 7 nagyobb nyelvcsoporthoz és egy sereg izolált — Müller Fridrik szerint összesen 58 nyelvet foglal magában, melyek közt legelterjedtebb a khámitához közeledő, de egyébként rokon nélküli *haussza* nyelv, a mit a szokotoi és gandai szultánágok Biram, Daura, Góber, Kanó, Ranó, Kaczena és Szegszeg vagy Szaria tartományaiban beszélnek s ezenkívül el van terjedve Közép-Szudán számos más tartományában is, úgy hogy legalább is 10—12 millióra tehető a hausszák száma. A haussza után legelterjedtebb nyelv a *mandingo*, Barth sz. az 50-es években 6—8 milliónyi nép, mely a középkor utolsó századaiban nyugoti Szudán leghatalmasabb népe volt, ez alapította a XIII. században a két századig virágzó nagy Melle vagy Melinke birodal-

mat; a mandingók a nagy mende törzshöz tartoznak s közel rokonok velük a *bambarák*, kiknek száma körülbelül 2 millió, aztán a *szuszu*, *veik*, *tenék* sat. A mandingók hatalmát a déli Szahara oázisain és északnyugoti Szudánban, Masszinában lakó *szonrhai* vagy *szonghai* nép döntötte meg, számát Barth 2 millióra becsülte. Körülbelül ennyien beszélik *maba* nyelvet is Vadaiban. Bornu főnépe, a *kanuri* Barth szerint $1\frac{1}{2}$ milliónyi, a rokon nyelvekkel (*murio*, *nguru*, *kanembu*, *tebu*, *zaharai* *teda* vagy *tibbu* sat.) együtt pedig az egész bornui nyelvtörzs valami 4 millió lélekre terjed ki, köztük a *tibbu* *Tibeshti*, *Borku*, *Kavar* és *Ennedi* oázisokon *Nachtigal* szerint 40—42 ezer. A nagyobb népek közé tartozott a XIX. század közepén a *bagrimma* is *Baghirmiban*, melynek lakosságát Barth $1\frac{1}{2}$ millióra becsülte (ebből $1\frac{1}{4}$ millió a *bagrimma*), de a Vadaival való háborúban annyira leolvadt, hogy *Nachtigal* már csak valami félmilliót talált: ezekkel az egyiptomi Szudánban lakó *bongók* vagy *dorok* vannak közelebbi rokonságban, lélekszámuk mintegy 100 ezer. *Darfur* lakosságának ($1\frac{1}{2}$ millió) mintegy fele *fur*, a másik fele arab.

A nilusi nyelvtörzshöz négy nép tartozik, ú. m. a *silluk* (1 millió), a *bari*, aztán a rabszolgakereskedés által újabban nagyon leolvadt *dinka* vagy *dsangeh* s a *nuer*. A felső-guineai vagy niger-család valami 8—10 millió lélekből áll, melyhez tartozik *Asanti* népe, az *odsi* vagy *ocsui* (1 millió), a *nupe* nép ($1\frac{1}{2}$ millió), az *eve* vagyis a *dahomei* (fél millió), az egymással közelebbi rokonságban levő *yoruba*, *jebu*, *efik*, együttesen mintegy 2—3 millió az *akra*, *ibo*, *fanti*, *bonny*. Libéria 2 milliónyi lakossága a rokon-nyelvű *kru*, *grebo* és *basza* nyelvekből áll. Szenegambiában a *felup* és *bullon*-temne nyelvtörzshöz tartozó számos kisebb nép van elterjedve, aztán a rokon nélküli *volofok* vagy *dsolofok*, kiknek száma mintegy 1 millió.

A négerek összes számát Müller Fr. 128—130 millióra becsülte,¹ de ő ide számított olyan területeket is, melyeknek lakossága az újabb kutatások szerint bantukból áll, úgy hogy a négerek vagy szudániak száma Johnston 1885-iki becslése szerint nem több 80 milliónál. Szaporodásuk nem volt valami nagy; már a XIX. század kezdetén is valami 50—60 millióra rugott számuk.

2. A *bantuk* vagy *kafferek* a többféle eredetű néger nyelvtípusokkal szemben egy nyelvcsaládot alkotnak, melynek rendkívül elágazott néptörzsei 25 nyelven beszélnek, ezek között nevezetesebbek s nagy kiterjedésűek a *bunda*, *lunda*, *kongoi*, *mpongve*, *dualla*, *szuaheli*, *zulu*, *becsuan* és *tonga* nyelvek, meg a *tavak* vidékén a *vahuma* csoport törzseinek a nyelve.

¹ Reise der österr. Fregatte Novara. Anthrop. Theil. III. Abtheil.

A bantuk összes száma körülbelül 70 millió (Müller Fr. csak 18 millióra tette, de akkor még a tavak vidéke s egész Belső-Afrika ismeretlen volt) s a lefolyt évszázad alatt, bár Dél-Afrikában a 20-as években Csáka zulu király hadjáratai alatt több mint 1 millió ember vérzett el s később is egész törzseket irtottak ki, mint a tembuk a galeka, az angolok meg a pondo törzset, az éhség is pusztított köztük, így a kószák 1857-ben 105 ezer-ről 28 ezer főre olvadtak le: mégis egyes jelekből azt lehet hinni, hogy a XIX. század folyamán nagyon megnövekedett számuk.

3. A *busman* rasszt a négertől és bantutól a ráncos sárgásbarna s hamuszínű bőr, a keskenymetszésű szem, a csomós göndör haj s a felgyúrt pisze orr különbözteti meg, azonkívül a busmanok nagyon kis termetűek. Két nyelvtörzs tartozik ide, melyeknek közös sajátja a csettentő hangokból áll, de máskülönbén Müller Fr. szerint semmi genealogiai rokonság nem mutatható ki közöttük. A két nyelvtörzs a *busman* (szan), és a *hottentotta* (khoikhoi); amahoz tartozik a khuai, nusza és baroa nyelv, emehhez a fokföldi hottentotta, kora és nama nyelv. Pusztulásnak indult faj. Régen egész Dél-Afrikát betöltötték, de a kafferek, majd a búrok és angolok összébbszorították s a fokföldi törzsek részint kipusztultak, részint a búrokkal vegyülve, egy keverékfaj, a griqua jött létre, mely a holland nyelvet vette át. Ezeknek a száma 1875-ben 87,194 volt, tiszta hottentotta pedig 98,561, az utóbbiak száma 1891-ben már csak 50,388 volt, az utóbbi években pedig az újabban bekebelezett Nyugoti-Griqua föld lakóival 72 ezerre növekedett; Herero földön van ezenkívül még 50—60 ezer nama és hegyi damara, vagyis bantuval kevert nama. A hottentották összes száma eszerint 120—130 ezer. A busmannok Oranjoban s Herero földön tanyáznak, számuk 40—50 ezer körül lehet.

4. Az *akkákról* s a többi afrikai törpe népségről nagyon keveset tudunk, nyelvi rokonságukról s kiterjedésükről pedig megközelítő adatok sincsenek. Az Egyenlítő tájékán s ettől délre Belső-Afrika őserdeiben húzódnak meg. Köztük legészakibb vidéken tanyáznak az *akkák*, *dokok* és *obongok*, a Nyanza hegyei közt a *betuák* vagy *baliák*, a Luapula balpartján a *vaszerák* s a déli Kongo medencéjében, szétszórva a bakubák között, részint ezekkel vegyülve, részint az őserdőtől környezett helységeekben a *batuák*.

Az afrikai faj száma ezek szerint körülbelül 150 millió, míg 1801-ben 80—90 millió lehetett.

VI. Szláv törzs.

A szlávok az ókori íróknál *venet*, Jordanesnél *vend* néven fordulnak elő, ezenkívül az utóbbi szerint a nyugoti törzseket *sklavénoknak*, a keletieket

pedig *antoknak* is nevezték. Mai felosztás szerint megkülönböztetjük: a) a *keleti szlávságot*, mely az orosz népet foglalja magában, a nagy orosz vagy muszka és kis orosz vagy ruthén nyelvvel, mely utóbbihoz csatlakozik a kozákok és fehér oroszok nyelve is, aztán az oroszokkal közelebbi rokonságban levő b) *déli szlávságot*, melynek egyes népei: a bolgárok, szerbek, bosnyákok, horvátok és szlovénok vagy vendek, köztük azonban nyelvileg csak a bolgárok válnak el a többi néptől élesebben; aztán c) a *nyugoti szlávságot*, melyhez tartoznak a lengyelek a kasubokkal és mazurokkal, továbbá a csehek a morvákkal és tótokkal vagy szlovákokkal, végül az odera-elbei szlávságságnak, az obotridáknak, polaboknak és pomeránoknak a maradványai, a szorabok vagy luzsicok.

Az egyes főnépek:

1. Orosz.

Keletfelé való terjeszkedése a felsővolgai csüd népek közt már a XI—XII. században megkezdődött, beolvasztván a mérieket, muromákat s a vesszek nagyobb részét is, sőt már az erza- és moksa-mordvinok földjén is megindult az orosz gyarmatosítás, a mikor a XIII. században a tatárok harmadfél századra megakasztották a további előnyomulást. E helyett dél-nyugot felé kezdett az orosz elem terjeszkedni s a régi bessenyő-kún területen megalakult a kozákság. A XVI. században a kazáni és asztrakáni kán-ság, 1581-ben pedig Jugria és Szibéria elfoglalásával ismét megindult a keleti gyarmatosítás, a mit a XVII. századbeli belzavarok inkább elősegítettek, mint akadályoztak. A XVIII. században a töröktől elfoglalt Azov vidékén, Tauriában és Ocakovban s a svédektől 1721-ben elvett Ingermanlandban vert gyökeret az orosz elem. 1772—95 közt a Lengyelországhoz tartozó orosz területeket, Ukrajnát, Fehér- és Fekete-Oroszországot s Vörös-Oroszország egy részét olvasztották be s ugyanekkor a Kaukázust is bevonták az orosz gyarmatosítás körébe, Daghesztán már 1723-ban, az osszéték pedig 1742-ben meghódolván, ezt követte 1783-ban Kabardia. 1801-ben Gruzia, 1828-ban Örményország (Eriván) elfoglalása. A XIX. század elején, 1812-ben szerezték meg Besszarábiát is, melyből a budsaki részt a krími háborúban egyidőre elvesztették ugyan, de a berlini békében újra visszakapták. Nyugot felé Besszarábiával végződik az orosz faj előhatolása, de már Finnországban (1801) a finn s az 1815-ben elnyert varsói nagyhercegség területén (Lengyelország) a lengyel elem a politikai elnyomatás ellenére is ellent tudott állni az orosz elem terjeszkedésének.

Az orosz birodalom népének növekedését a következő adatok tüntetik föl, melyek a Nagy Péter által megkezdett reviziókon alapulnak:

1722: 14 millió	1811: 42 millió	1865: $80\frac{1}{4}$ millió
1742: 16 „	1816: 45 „	1870: $87\frac{1}{4}$ „
1762: 19 „	1825: 58 „	1883: $103\frac{1}{2}$ „
1782: $27\frac{1}{2}$ „	1835: 60 „	1890: 118 „
1793: 34 „	1851: $67\frac{2}{3}$ „	1897: 131 „
1803: 36 „	1858: $74\frac{1}{4}$ „	1901: 134 „

Ebből európai Oroszországra esik, ide nem számítva Finn- és Lengyelországot:

1801: 35 millió	1850: 59 millió	1890: 89 millió
1825: $50\frac{1}{2}$ „	1870: 66 „	1901: 98 „

Az idegen nemzetiségűek (finn-csúdok, tatárok, zsidók, litvánok, lengyelek, németek, oláhok stb.) száma körülbelül 18 millió, míg 1801-ben legfőlebb 7 millió volt: köztük a zsidók 400 ezerről 2.800.000-re szaporodtak, a besszarábiai oláhok pedig nem voltak orosz alattvalók. Az oroszok száma e szerint: 1801-ben 28 millió, 1901-ben 81 millió és pedig 52 millió nagy orosz, 23 millió ukrainai vagy kis orosz, 6 millió fehér orosz.

Lengyelországban, mielőtt felosztották volna, a lakosságnak (1772: 13 millió) több mint fele kis- és fehér-orosz volt. A XVI. században, midőn Lengyelország lakossága 18—20 millió lélekből állt, a lengyel királynak valami háromszorta több orosz alattvalója volt, mint Moszkvának. Vörös-Oroszország egyrészének (keleti Galicia) kivételével 1773—96 közt a többi orosz népességű tartományt a muszkák foglalták el, a varsói nagyhercegségből alakított Lengyelországban nem maradt több 400 ezer kisorosznál, kiknek száma 1860-ig csupán félmillióra emelkedett, azóta újabban betelepült nagyoroszokkal, aztán a katonákkal és hivatalnokokkal együtt legfőlebb egy millióra növekedett, közte 400 ezer görög keleti (1890-ben $48\frac{8}{10}$). *Finnországban* mindössze 7 ezer orosz van.

Az orosz birodalmon kívül Európában csak Ausztriában, Magyarországon és Romániában vannak még oroszok, ide nem számítva azokat, a kik az utolsó félszázad alatt politikai okokból tartózkodnak Francia-, Angol- s Törökországban, meg Helvéciában, ezeknek a száma 30—50 ezer közt hullámzik. Ausztriában *Galicia* egész keleti felét ruthének lakják (az összes lakosság $43\frac{1}{10}\%$ -a); összes számuk 1801-ben mintegy másfél millió volt, 1857-ben 2.085.431, 1890-ben 2.835.000, jelenleg pedig 3.200.000. *Bukovinában* jelenleg mintegy 42% a ruthén (összes lakossága 1774: 75 ezer, 1830: 223.136, 1857: 456.920, 1869: 511.964, 1880: 571.761, 1890: 646.607, 1897: 709.855) vagyis kerek számban 1801-ben 50—60 ezer, 1857-ben 188.288, 1890-ben 269 ezer, most pedig 300 ezer. *Magyarországban* a tót és ruthén nyelvhatár annyira összefoly, hogy 1880 előtt a görög kath.

tótokat is a ruthének közé számították s ez alapon Fényes Elek 1840-ben 442,903 ruthént vett föl, 1850-ben 447,377-et, 1857-ben 423,873-at, Keleti Károly 1869-ben 469,240-et, levonva a tótokat, a ruthének száma 1840—70 közt 350—370 ezer közt ingadozott, 1880-ban volt 356,062, 1890-ben 383,392, jelenleg 420 ezer. A romániai oroszok száma 30 ezer.

Van tehát ez idő szerint Európában 86 millió orosz, közte $27\frac{3}{4}$ millió kisorosz. Schaffarik ¹ a 20-as években 35 millióra becsülte az európai oroszok számát.

Szibéria lakossága az orosz hódítás kezdetekor Venyukov szerint egy millió volt. A XIX. század elején 1.600,000-re számították, ebből 632 ezer orosz, 250.000 kozák, 700 ezer pedig tatár, jakut, tunguz, burját, vogul-osztyák, szamojéd és különböző arktikus nép volt. Rittich ² szerint a hetvenes évek elején a 3.423,540 lakosból 2.764,990 volt az orosz, 40,205 lengyel, német és zsidó, 12,600 khinai, japán és koreai az újabban meghódított területeken, az őslakosság tehát 600 ezerre olvadt le. 1897-ben a folyton beözönlő orosz száműzöttek és telepesek már 5.727,090-re emelték a lakosság számát, úgy hogy ez idő szerint már legalább is 5 millió a szibériai oroszok vagy a hogy magukat nevezik, a szibirjátok száma. Egy alakuló félben levő külön orosz nemzetiség ez, mely nyugaton, az Ural és Jeniszei közt még nem tüntet föl semmi feltünőbb változást, de már az Altáj vidékén s északon nagyon is észrevehető a testi és erkölcsi átalakulás. Az Irtis és Ob forrásvidékén, a Tara, Tobol és Isim folyóknál a tatárok, kirgizek és altáji kalmikok befolyása látszik meg. Az Irtis és Ob mellett a beolvadt osztyákok és vogulok módosították az orosz jellemvonásokat. Obdorszk és Berezov vidékén szamojéd módon élnek az oroszok s nagyszámú osztyák és szamojéd szót használnak. A Jeniszei vidékén lakó kozákokat és nagyorosz kereskedőket az osztyák, tunguz és szamojéd befolyás hatotta át. Délkeleti Szibériában, főleg a Felső-Angara és Lena vidékén, az Irkut folyó és Baikal-tó mentén s általában egész Transbaikáliában az Amurig a legbensőbbben vegyült az orosz typus a mongol-burját s részben a tunguz tipussal s a burját nyelv is nagy befolyást gyakorolt a transbaikali orosz nyelvre. Még feltünőbb az átalakulás Jakuck vidékén, hol egy külön jakut-orosz nemzetiség alakult, mely büszkén viseli a jakut nevet s az orosz mellett szívesen használja a jakut nyelvet.³

¹ Geschichte der slawischen Sprachen und Literatur. Buda. 1826.

² Die Ethnographie Russlands. (Petermann-féle Mittheilungen aus d. Geogr. 1877. évf. Ergänzungs-heft Nr. 54.)

³ Csapov után Globus. 1879. XXXV. 317.

Közép-Ázsiában a kirgiz pusztaságra telepített kozák katonai gyarmatok képviselik leginkább az orosz elemet, melynek száma Rittich szerint Akmolinszkban 20,780, Szemipalatinszkban 50,400, Turgaiban 66,700, Uralszkban 83,000, vagyis összesen véve sem több 225—230 ezernél. Szemirecsenszkben vannak földművesek is, parasztok is, számukat Rittich 30,900-ra tette, tíz évvel később 44,089 volt,² ma tehát lehet 70—80 ezer.

² Globus. 1880. XXXVIII 159.

Szaporodott számuk a Szir-Darján is, a 70-es években 4,800, 1880-ban 8,447 (ebből Taskendben 5 ezer), de egészben véve jelentéktelen a növekedés, mert 1893-ban is egész Turkesztánban nem volt több 18 ezernél, úgy hogy a Rittich által egész Közép-Ázsián fölvetett 298,580 orosz 30 év alatt legfőlebb 330 ezerre növekedett.

Sokkal nagyobb előhaladást tett ez orosz elem a *Kaukázusban*. Még a XIX. század elején az orosz gyarmatosok száma a csernomorjei kozákokkal együtt sem volt egészen 100 ezer, a 60-as években már Seidlitz szerint 1.354,000 volt, Erckert 1881-re a kubáni és tereki kozákok s az orosz gyarmatosok lélekszámát 2 millióra (30⁰/₀) tette, ma pedig a 9¹/₄ milliónyi lakosságnak csaknem fele, körülbelül 4.400,000 orosz.

Amerikában, túlnyomó részben az Egyesült-Államokban, azután meg Argentiniában valami félmillió orosz tartózkodik.

E szerint az oroszok száma:

1550 k. 10—12 millió	1801: 31 ¹ / ₄ millió
1700: 15 millió	1901: 96 ¹ / ₄ millió

2. Lengyel.

A lengyelek száma már a Jagellók alatt, a XVI. század dereka táján 7—8 millióra növekedett, a mikor 18—20 millióból állt a lengyel birodalom lakossága. A XVII—XVIII. században lassú stagnálás következett be: a lakosság száma fokozatosan csökkent, úgy hogy 1772-ben legfőlebb 12—13 millióra rugott. A felosztáskor így osztozkodtak a hatalmak:

	1773.	1793.	1795.
Ausztria kapott	2·7 milliót	— milliót	1 milliót
Poroszország kapott . .	0·5 „	1·1 „	1 „
Oroszország kapott . . .	1·8 „	3 „	1·1 „
Maradt Lengyelországban .	7—8 millió	3·2 millió	—

Napoleon az Ausztriától és Poroszországtól elvett részekből alakította a varsói nagyhercezséget 3·7 (1812-ben 4) millió lakossal, melyet aztán kevés területváltozással a bécsi kongresszus Oroszországnak engedett át.

Ez az ú. n. kongresszusi *Lengyelország*, melynek lakossága 1823-ban 3.702,306 volt, közte 410 ezer ruthén, 230 ezer litván, 220 ezer zsidó, 10 ezer német, 1200 tatár, 800 cigány, a lengyelek száma tehát 2.830,000-re rugott. A további növekedést a következő adatok tüntetik föl:

1829: 4.137,634	1855: 4.673,869	1882: 7.416,960
1831: 3.762,003	1860: 4.840,466	1890: 8.385,807
1846: 4.867,124	1865: 5.543,172	1897: 9.455,943
1850: 4.810,735	1872: 6.528.017	1901: 9.750,000

Ennek a lakosságnak kétharmada ($6\frac{1}{2}$ millió) lengyel, a többi népelem közt rendkívül megnövekedtek a zsidók (80 év alatt 220 ezerről $1\frac{1}{4}$ millióra) s a németek, kik 1823-ban még csak 10 ezeren voltak, 1860-ban már 270 ezeren, jelenleg pedig 6—700 ezeren.

Oroszországban, ú. m. Litvániában, Fehér-Oroszországban, Ukrajnában, Podoliában és Volhyniában van 1.800,000 lengyel. Számuk a XIX. században nem igen növekedett, Schaffarik már a 20-as években $1\frac{1}{2}$ millióra vette föl.

Ausztriában, Galicia mai területén, valamint Sziléziában a XIX. század elején volt $2\frac{1}{4}$ millió, sőt Schaffarik szerint, a ki azonban a ruthének felét is ide számítja, 3 millió lengyel. Ekkor Galiciának Bukovinával együtt 3.893,445 lakosa volt, közte 206 ezer zsidó és 70 ezer német. A további növekedés, de már Bukovina nélkül, 1857: 4.597,470, közte 1.981,076 lengyel és 448,973 zsidó, 1890-ben a 6.578,907 lakos közt már $53\frac{4}{10}\%$ vagyis 3.513,000 beszélt lengyelül, köztük tehát a zsidók nagy része, az 1897-re kiszámított 7.211,512 lakos alapján tehát a bukovinai 25 ezer lengyelrel együtt 4 millióra lehet tenni számukat. Ehhez járul még 200 ezer sziléziai lengyel (1857: 131,602, 1890: 182 ezer).

Poroszországban a bécsi kongresszus által megállapított területen Schaffarik 1.900,000-re tette a lengyelek számát, ebből azonban az egykori lengyel részekre (Posen és Porosz tart.) csak 1.300,000 számítható. 1861-ben a lengyelek, mazurok és kasubok száma volt Posenben 801,372, Preussenben 690,441 és pedig a keleti tartományban 311,040, a nyugotiban 379,401, Sziléziában 719,365, főleg Oppelnben (665,865), összesen 2.214,888. Míg a XIX. század első felében mind jobban és jobban összeszorította a német elem a lengyeleket, az utolsó évtized alatt a lengyelség kezd jobban erősödni. Nyugoti Porosztartományban 1867-ben $32\frac{5}{10}\%$, 1886-ban pedig már 38% volt a lengyelek száma. Posenben a német elem $62\frac{0}{10}\%$ -ról 1886-ig $45\frac{0}{10}\%$ -ra szállt le. Felső-Sziléziában mialatt a lengyelek 665 ezerről 980 ezerre növekedtek, a németek szaporodása csak 50 ezer volt, 410 ezerről 460 ezer.

Az 1890-iki népszámlálás már 2.816.657 lengyelt talált Poroszországban, ma pedig van 3.100.000.

Európában ezenkívül a *Szepességben* és *Árvaországban* vannak még lengyelek, a kik azonban a tótok közé vannak számítva; van aztán 3—4 ezer újabban megtelepedett lengyel, leginkább Budapesten, továbbá *Franciaországban* és *Helvéciában* 10—15 ezer, *Törökországban* néhány ezer lengyel él.

Európán kívül az *Egyesült-Államokban* van mintegy félmillió lengyel, sőt egy lengyel statisztikai kimutatás szerint 1.200.000, *Braziliában*, *Argentínában*, *Uruguayban* pedig 100 ezer. *Szibériában* a hetvenes évek elején Rittich szerint volt 24,040, a *Kaukázusban* 6 ezer.

E szerint a lengyelek száma: 1550 körül 7—8 millió, 1772-ben 5—6 millió, 1801-ben $8\frac{1}{2}$ millió, 1901-ben $16\frac{1}{4}$ millió.

3. Cseh-tót.

A csehek és tótok megkülönböztetésére statisztikai fölvételeknél nem az ethnografiai és nyelvi, hanem a politikai szempontokat szokták figyelembe venni. Csehek, a régi hussziták ivadéakai laknak Felső-Magyarországban is, p. Gömörben s viszont tótok vannak Morvaországban is, a magyarországi cseheket azonban a tótok, a cseh korona tótjait pedig a csehek közé számítják.

A cseh korona tartományainak nem egészen $\frac{2}{3}$ -da cseh nemzetiségű és pedig Csehországban $62\cdot8\%$, Morvaországban $70\cdot3\%$, Sziléziában 22% . A német elem különböző időben szállta meg Csehország északi és nyugoti, meg délnyugoti részeit: a nagyobb mérvű elnémetesedés azonban a harminc éves háború után következett be, a mely alatt Csehország annyira kipusztult, hogy a korábbi 3 milliónyi lakosság leolvadt 700 ezerre. A későbbi növekedést a következő adatok mutatják

	Csehország	Morvaország	Szilézia	Összesen
1786 :	2.266,000	1.137,000	218,000	3.621,000
1825 :	3.901,572	1.667,080	392,920	5.961,572
1857 :	4.705,525	1.867,094	443,912	7.016,531
1869 :	5.105,682	2.011,406	511,581	7.628,669
1880 :	5.560.819	2.153,407	565,475	8.279,701
1890 :	5.837,603	2.272,856	602,117	8.712,576
1897 :	6.118,639	2.393,012	648,918	9.160,569
1901 :	6.318,280	2.435,081	680,529	9.433,890

Ezenkívül még Bécsben van nagyobb számú cseh elem: az 1890-iki népszámlálás a társalgási nyelv után 80 ezeret vett föl, a csehek szerint azonban van legalább is 300 ezer.

Egyébként pedig az ausztriai csehek száma 1786-ban volt $2\frac{1}{4}$ millió.

1825-ben Schaffarik szerint $2\frac{1}{2}$ millió cseh, 1.200,000 morva. 1857-ben 4.370,290, 1880-ban 5.181,611, 1890-ben 5.473,578, ma pedig a cseh korona tartományaiban 5.850,000, egész Ausztriában pedig közel 6 millió. Ebből mintegy 100 ezret számíthatni a morvaországi tótokra.

Magyarországban Gömörben vannak régi husszita-maradványok s azután XVIII. századbéli cseh telepések a volt oláh és szerb határörvidéken, meg Verőczemegyében, a Budapesten tartózkodó csehekkel együtt sem igen több a számuk 15—20 ezernél. Porosz-Sziléziában volt 1890-ben 58.408 morva 17,670 cseh, ennek $\frac{5}{6}$ -da az oppelni, $\frac{1}{6}$ -da a boroszlói kerületben lakik. Vannak aztán cseh gyarmatosok Oroszországban (10 ezer) s az utolsó két évtized óta Boszniában. Sokan vándoroltak ki az Egyesült-Államokba, hol 1890-ben 118,106 csehországi születésűt találtak, ma van legalább is 3—400 ezer cseh.

A tótok, közējük számítván a gömöri és délmagyarországi cseheket, meg az árvi és lublóí lengyeleket, Magyarország északi hegyvidéken laknak egész Ungmegyégig terjeszkedve. Ennek a népségnek az alaprétege kétségkívül Szvatopluk marahánjaitól ered, mely újabb és újabb cseh elemeket vett magába, úgy hogy a régi szlovén elem, melytől való p. Nógrád és Visegrád neve, egészen csehes színezetet nyert. Legzártabb tömegben laknak Árva (96·2⁰/₀), Liptó (93·8). Trencsén (93·4) és Zólyom (92·2⁰/₀) területén, a hol azonban csak az utolsó tíz év alatt szaporodott a lakosság. 1840—90 közt fogyott, nevezetesen:

	1840 ¹	1869 ²	1890	1901
Összes lakosság	562,291	512,221	506,058	514,940
ebből tót	525,000	486,538	465,020	500,000

Délfelé már magyarokkal s németekkel vannak keverve s az arányszám mindinkább csökken: Turóczban 75·9⁰/₀, Nyitrában 72·8, Barsban 56·9, Hontban 45·9, Pozsonyban 45⁰/₀, vagyis ezen az egész területen 60⁰/₀ itt már szaporodtak, ugyanis:

	1840 ¹	1869 ²	1890	1901
Összes lak.	886,488	953,114	1.038,484	1.120,222
ebből tót	540,855	557,685	620,051	670,000

Nógrádban, hol a lakosság $\frac{1}{3}$ -da tót, stagnálnak (1840: 58,910, 1869: 61,662, 1890: 59,440). Gyarmataik átnyulnak Komáromba (1840:

¹ Fényes Elok: *Magyarország statisztikája*. Pest 1842. I. 50. s köv. II. tulajdonkép 528,159-re tette a tótok számát, ebből azonban még $2\frac{1}{2}$ —3 ezeret le kell vonni a zólyommegyei bányavárosok régi német lakóira.

² Keleti Károly: *Hazánk és népe*. Pest, 1871. 68.

5,300, 1890: 9,791), Esztergomba (1840: 6,820, 1890: 6,432), Fejérbe (1840: 3,611, 1890: 2,924), Veszprémbe (1840: 4,853, 1890: 1,971), sőt Tolnába (1840: 1,000, 1890: 769) és Somogyba is (1840: 1,200, 1890: 261), de a Dunán túl már nagyon magyarosodnak; Pestmegyében, ha a fővárosba áramló napszámos elemet figyelmen kívül hagyjuk, stagnálnak (1840: 34,121, 1890: 57,526, ebből Budapesten 27,126).

Kelet felé Sáros (66·8°/_o) és Szepes (57°/_o) megyékben laknak leg-
tömegesebben, meg Gömörben (42·7°/_o). Itt ismét stagnálást tapasztalunk,
nevezetesen:

	1840	1869	1890	1901
Összes lakosság	554,193	523,791	506,122	527,479
ebből tót	288,832	283,585	280,276	290,000

Zemplénben (35·9°/_o), Ungban (29·6°/_o) s Abaujban (26·8°/_o) a ruthé-
nek rovására terjeszkedtek, itt ugyanis volt:

	1840	1869	1890	1901
Összes lakosság	581,254	612,645	614,328	670,023
ebből tót	132,851	166,314	195,732	295,000
ebből ruthén	165,772	128,936	77,806	
együtt	298,623	295,250	273,538	
magyar	257,852	297,110	297,896	335,000

Innen átnyulnak Szabolcsba (1840: 15,700, 1890: 6,897), Borsodba (1840: 3,500 tót, 5,200 ruthén, 1890: 9,738 tót, 348 ruthén), Hevesbe (1840: 1,523, 1890: 1,079) és Szatmárba (1840: 1000, 1890: 405), ezenkívül Biharban, hol különösen az élesdi és margitai járásban szaporodtak meg (1840: 815, 1890: 5660).

Az alföldi tótokat (Békés-m. 22°/_o, Csanád 12°/_o) a XVIII. században telepítették le, hol 1840—90 közt 50,554 lélekről 72,611-re emelkedtek. A szaporodás 44°/_o, míg a két megye többi lakossága 84°/_o-kal növekedett (171,626-ról 316,350-re), de innen további rajokat eresztettek Aradba (1840: 1,623, 1890: 4,157), Dél-Magyarországba (1840: 10,840, 1890: 22,352), Bácskába (1840: 9,615, 1890: 29,025) s a drávántúli részekbe (1840: 3,558, 1890: 13,614), főleg Szerém és Verőce megyékbe.

Összes számuk a ruthénnel együtt véve 1720-ban volt 454,699, ebből valami 380 ezer esik a tótokra. 1801-ben már 1¹/₂ millióra növekedtek, sőt Schaffarik a 20-as években 1.800,000-re becsülte számukat. Fényes E. azonban 1840-ben 1.687,256-ot vett föl, 1850-ben volt 1.739,871, 1869-ben 1.835,334, 1880-ban 1,864,529, 1890-ben 1.910,279 a drávántúliakkal együtt, kiknek száma 1880—90 közt 9,708-ról 13,614-re emelkedett. Vannak aztán újabb települők Boszniában is. Jelenleg, tekintve a

nagymérvű kivándorlást, a 2 milliót nem sokkal haladják meg. Ide számítva az amerikaiakat és az ideiglenesen távollevőket, van körülbelül 2.400.000 tót vagyis míg a XVIII. században megnégyszereződött a számuk, a XIX. század folyamán csak valami 60°/_o-kal növekedtek.

A cseh-tót néptörzs száma e szerint 1600-ban 3 millió, 1700-ban legfőlebb 1 és fél millió, 1800-ban 4 és fél millió, jelenleg 9 millió, ebből 6'6 millió cseh, 2'4 millió tót.

Nagy Géza.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A moldvai csángók multja és jelene.

(Befejező közlemény.)

Manapság a moldvai csángóság pusztulófölből van. Nem a magyarok számából következtetjük ezt. Sem a katolikusok, sem a magyarok nem fogynak Romániában. De fogynak maguk a csángók. Mert nem mulik el esztendő, hogy ne kerülne ki hazánkból Romániába egy-egy székely csapat. A székely raj aztán egészen — hogy úgy mondjam — elszékelyesíti a csángó falut. Ilyenforma processzuson mehetek át a déli csángó falvak: Klézse, Forrófalva, a melyeknek a nyelvében pl. ma már alig van valami csángó sajátság. Ez a csángók pusztulásának egyik forrása. Társadalmi szempontból nem is veszedelmes forrás.

Ámde van egy másik is: az eloláhosodás. Történetük folyamán megfigyelhetjük, hogy hány falvuk eloláhosodott. Nem szükséges azokat felsorolni. Elég lesz és rövidebb is, ha megemlítjük ama a falvakat, a melyek még tartják magukat.

Ma két csoportra oszthatjuk őket: déliekre és északiakra. A déli csángók a bacau-i kerület székhelyétől, Bacau-tól délre vannak a Szereth mindkét partján.

A mint az ember Bacau-ból délre elindul a Szereth partján, sorra éri: *Lúzi-Kalagura*, *Bogdánfalva (Valea-Szaka)*, *Nagypatak (Valea-Mare)*, *Forrófalva (Faroan)*, *Klészse (Cleja)* nevű magyar falvakat. Ezek a jobb partján vannak. A balon Valéni s messze délen Ad-Jud-dal szemben Ploskucén, már az északi csángókhoz számítanak, mert a mult század elején telepedtek le mai falvaikba Szabófalváról, valami zsarnokoskodó bojér miatt.

Az előbbiek szép fekvésűek. Egy sem a völgy fenekén épült, mert a Szereth termékeny lapályát termőföldnek használják mindenütt. A falvakat